

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Засновано в лютому 1997 року (27)
Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 14441-3412ПР,
видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Збірник наукових праць внесено до переліку
наукових фахових видань України
(історичні науки)
Постанова президії ВАК України від 14.10.09 №1-05/4

Журнал включено до переліку видань реферативної бази даних
«Україніка наукова» (угода про інформаційну співпрацю
№ 30-05 від 30.03.2005 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Луганського
національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 12 від 22 червня 2012 року)

Виходить двічі на місяць

Засновник і видавець –

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – доктор педагогічних наук, професор **Курило В. С.**

Заступники головного редактора –

доктор педагогічних наук, професор **Савченко С. В.**

Випускаючі редактори –

доктор історичних наук, професор **Бур'ян М. С.**,

доктор медичних наук, професор **Виноградов О. А.**,

доктор філологічних наук, професор **Галич О. А.**,

доктор педагогічних наук, професор **Горошкіна О. М.**,

доктор сільськогосподарських наук, професор **Конопля М. І.**,

доктор історичних наук, професор **Михальський І. С.**,

доктор філологічних наук, професор **Синельникова Л. М.**,

доктор педагогічних наук, професор **Харченко С. Я.**

Редакційна колегія серії «Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни»:

Головний редактор –

Михальський І. С., доктор історичних наук, професор

Заступник

головного редактора –

Вовк С. О.,

кандидат історичних наук, доцент

Відповідальний

секретар –

Радченко Н. М.,

кандидат історичних наук

Члени редакційної колегії:

Бернацький М. П., кандидат історичних наук, доцент

Бодрухін В. М., доктор історичних наук, професор

Борисова О. В., доктор історичних наук, професор

Буряк Л. І., доктор історичних наук, професор

Ван Цзяфен, доктор історичних наук, професор (Китайська Народна Республіка, провінція Чжензян)

Войцехівська І. Н., доктор історичних наук, професор

Глаз'єв В. М., доктор історичних наук, професор (Російська Федерація, м. Вороніж)

Гогохія Н. Т., кандидат історичних наук, доцент

Климов А. О., кандидат історичних наук, професор

Крюков В. Г., доктор історичних наук, доцент

Осадчий Ю. Г., доктор історичних наук, професор

Стрілець В. В., доктор історичних наук, професор

РЕДАКЦІЙНІ ВИМОГИ

до технічного оформлення статей

Редколегія “Вісника” приймає статті обсягом 4 – 5 сторінок через 1 інтервал, повністю підготовлених до друку. Статті подаються надрукованими на папері в одному примірнику з додатком диска. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, *.rtf) шрифтом № 12 (Times New Roman) на папері формату А-4; усі поля (верхнє, нижнє, праве й ліве) — 3,8 см; верхній колонтитул — 1,25 см, нижній — 3,2 см.

У верхньому колонтитулі зазначається: Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № ** (***) , 2012.

Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний). Ініціали і прізвище автора вказуються в лівому верхньому кутку (через рядок від УДК) з відступом 1,5 см (відступ першого рядка), шрифт жирний. Назва статті друкується через рядок великими літерами (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела подаються в квадратних дужках після цитати. Перша цифра — номер джерела в списку літератури, який додається до статті, друга — номер сторінки, наприклад: [1, с. 21] або [1, с. 21; 2, с. 13–14]. Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після слова „Література” або після слів „Література і примітки” (без двокрапки) у порядку цитування й оформляються відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог. Бібліографічні джерела подаються підряд, без відокремлення абзацем; ім'я автора праці (або перше слово її назви) виділяється жирним шрифтом.

Статтю закінчують 3 анотації обсягом 8 рядків українською, російською та англійською мовами із зазначенням прізвища, ім'я та по-батькові автора, назви статті та ключовими словами (3 – 5 термінів).

Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора).

На окремому аркуші подається довідка про автора (прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада, звання, учений ступінь; адреса навчального закладу, кафедри; домашня адреса; номери телефонів (службовий, домашній, мобільний).

Зміст

Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

1. **Щербак М.Г., Юрченко В.В.** Листування цензурних установ як історичне джерело 5
2. **Радченко Н.М.** Фонди Державного архіву Луганської області як джерело з історії розвитку кредитно-фінансової системи України (2 половина XIX ст. – початок XX ст.) 14
3. **Михальський І.С.** Публіцистичні твори М. Залізняка як джерело з історії українського політичного руху початку XX ст. 20
4. **Єловських У.О.** Порівняльний аналіз протоколів засідань Брестської мирної конференції австро-угорського, німецького, російського та українського походження як джерел з історії українсько-німецьких відносин доби Центральної Ради 29
5. **Бублик О.І.** Джерела з історії опозиційності православного духовенства та віруючих радянської України атеїстичній теорії і практиці (20 – 30-х рр. XX ст.) 41
6. **Гарнагіна С.О.** Періодична преса 1949 р. про відрядження Степана Росохи до Канади та США як джерело з історії міжнародної діяльності екзильного центру УНР (1948 – 1949 рр.) 48
7. **Вовк С.О.** Джерела з історії становлення та розвитку міжрегіонального співробітництва прикордонних областей України та Російської Федерації (наприкінці XX ст. – на початку XXI ст.) 55

Історія України

8. **Борисова О.В.** Геополітичний потенціал Великого князіння Київського як чинник експансіоністських зазіхань литовських династій на володіння українськими землями (кінець XIII – середина XIV ст.) 61
9. **Бернацький М.П.** Політичне становище українських земель в 50-ті – 80-ті рр. XVII ст. 91
10. **Закірова С.Г.** Залізничне будівництво як чинник соціальних протиріч на Півдні Російської імперії 100
11. **Стрілець В.В.** Ідейне й організаційне оформлення Української комуністичної партії (боротьбистів) та Української комуністичної партії 108
12. **Рожков М.В.** Діяльність товариства Червоного Хреста по подоланню голоду в УСРР у 20-ті рр. XX ст. 121

Історичне краєзнавство

13. **Теліженко Т.О.** Серби-переселенці на території Луганського краю (друга половина XVIII – початок XX ст.) 127
14. **Анпілогова Т.Ю.** Установи для боротьби з дитячою безпритульністю у Донбасі: генеза і розвиток в 20-і роки XX ст. 134
15. **Оніщук О.О.** Культурний розвиток Луганщини в 1943 – 1945 рр. 145
16. **Семенцова Т.С.** Роль учителів Луганщини в суспільно-політичному житті краю у 50 – 60-х рр. XX ст. 157
17. **Бадер А.В.** Громадсько-політична діяльність як елемент повсякденного життя студентської молоді УРСР у середині 1950-х – середині 1980-х рр. (на матеріалах Донбасу) 164

Рецензії

18. **Войцехівська І.Н.** В Україні з'явився новий підручник з історії України середини XVII – початку XX ст. Рецензія на підручник: Довжук І.В. Нова історія України(середина XVII – початок XX ст.): Підручник. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 732 с. 172

- Відомості про авторів** 176

**ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
В 50-і – 80-і РОКИ XVII СТОЛІТТЯ**

У статті розглядається політичне становище Гетьманщини в другій половині XVII ст. Аналізується політика Московської держави по відношенню до України і політична криза, що відбувалась в українських землях у досліджуваній період. Автор висвітлює основні напрямки політики українських гетьманів Ю. Хмельницького, І. Виговського, П. Тетері, П. Дорошенка, І. Брюховецького, Д. Многогрішного, І. Самойловича та поступову ліквідацію української політичної й економічної самостійності.

Ключові слова: *Гетьманщина, політика, Московія.*

Із здобуттям Україною незалежності відбувається переосмислення минулого молодій державі. У цьому процесі спростовуються численні фальсифікації, відкриваються маловідомі сторінки історії. Не випадково, що друга половина XVII ст. є об'єктом досліджень українських істориків. Починаючи з XIX ст., такі історики як В. Антонович, М. Костомаров, спираючись на історичні джерела, розробляють нові підходи до вивчення складного періоду української історії другої половини XVII ст. Значний внесок у розгляд цього періоду зроблено відомим українським істориком М. Грушевським, який дав глибокий аналіз політичним подіям на українських землях в 50 – 80 рр. XVII ст. Дослідник звернув увагу на маловідомі факти політичної боротьби української козацької еліти. У радянські часи зазначений період розглядався істориками у вузьких межах політичної системи. Більше уваги дослідники звертали на класову боротьбу у суспільстві. Однак, незважаючи на складні політичні умови, такі дослідники як В. Голобуцький, В. Смолій, В. Степанков зробили значний внесок у вивчення складного періоду української історії другої половини XVII ст. На сучасному етапі розвитку української історичної науки, спираючись на нові концептуальні підходи, дослідники вивчають і аналізують один із складних періодів української політичної історії, що робить визначену тему дослідження актуальною.

Мета статті – розкрити особливості політичного становища українських земель в 50-і – 80-і рр. XVII ст.

Визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького, трагічні події періоду Руїни визначали майбутню долю Гетьманщини. Прагнучи заснувати власну династію, Богдан Хмельницький заповів спадкоємство шістнадцятирічному сину Юрію. Проте швидко виявилася його нездатність керувати державою, а через місяць він сам відмовився від гетьманства. У жовтні 1657 р. у Корсуні на

Генеральній раді старшини і делегатів від рядового козацтва та духовенства гетьманом було обрано Івана Виговського.

Виговський походив із шляхетської родини Овруцького повіту на Київщині. Вчився в Києво-Могилянській академії. Служив юристом у Луцькому суді. Був членом луцького братства і великим ревнителем православної віри. Народна революція 1648 р. застала його в польському війську. Під Жовтими Водами він потрапив у татарський полон, але був викуплений Хмельницьким і аж до смерті гетьмана залишався його найближчим соратником. Займав посаду генерального писаря, брав участь у багатьох посольствах і виявився добрим дипломатом [1, с. 285].

У головних напрямках політики Виговський ішов слідами Богдана Хмельницького. Основне завдання вбачав у здобутті для України повної незалежності. З долею Української держави зв'язали свою військову і дипломатичну діяльність чотири брати Виговського, двоє з яких, козацькі полковники Данило й Василь, головами заплатили за вірність країні, замучені в царській неволі.

Гетьманську владу Івана Виговського зміцнила Корсунська рада 1657 р., на яку прибули послы від Швеції, Польщі, Австрії, Туреччини, Криму, Семигорода, Молдавії і Волощини. Було укладено союз із Швецією, підготовлений ще за Б. Хмельницького, відновлено союз із Кримом, розірваний тоді, коли Україна ввійшла у зв'язки з Московією, розпочато переговори з Польщею. Московський уряд довго зволікав визнання гетьманства Виговського, вимагаючи від нього чимало поступок, і найперше — введення в багатьох містах російських залог на чолі з воєводами. Це була та сила, за допомогою якої царат розраховував ліквідувати Українську державу і об'єднати її з Московією.

Таємно одержуючи підтримку від Москви, проти Виговського виступила внутрішня опозиція, очолювана кошовим отаманом Яковом Барабашем та полтавським полковником Мартином Пушкарем. Виговський придушив повстання, але ця братська війна коштувала Україні до 50 тисяч жертв, ослабила Гетьманщину як у воєнному відношенні, так і в політичному [2, с. 92].

Розуміючи, що зіткнення з Московією неминуче, гетьман розпочав переговори з Польщею про укладання союзного договору. 16 вересня 1658 р. у місті Гадячі було підписано договір, згідно з яким три держави – Польща, Україна та Литва – утворять федерацію рівноправних держав. До України, що мала називатись «Велике Князівство Руське», увійдуть воєводства Київське, Брацлавське і Чернігівське. Вся законодавча влада належатиме Національним зборам, а виконавча – гетьманові. Велике Князівство Руське повинне мати свій найвищий судовий орган (трибунал) з діловодством українською мовою, власні фінанси, монету, українське військо з 30 тис. козаків і 10 тис. найманців. Згідно з договором мала бути скасована унія, католицька та православна церкви повинні стати рівноправними. Цікаво трактувались питання

освіти: передбачалося заснувати два університети, колегії, інші школи, друкарні, гарантувалися свобода друку, слова [3, с. 360].

Однак у принципових оправах Польща виявила непоступливість. Було відкинуто домагання українців про включення до складу Великого Князівства Руського західних українських земель, широко відкрито двері на Україну для польської шляхти. Тому Гадяцький договір не міг повністю задовольнити українських державників, хоча ряд дослідників називають його українською національною програмою, свідченням державницької думки України.

Звістка про укладення Гадяцького договору стала приводом для початку відвертої війни між Україною і Московією. Цар Олексій Михайлович видав грамоту до всього українського народу, де Виговський оголошувався зрадником. У свою чергу гетьман розіслав маніфест до всіх європейських держав, сповіщаючи про розрив з Московією та наводячи його причини.

Напрвесні 1659 р. більш як стотисячна московська армія під командуванням князів Трубецького, Ромодановського та Пожарського рушила на Україну. Почався наступ на Конотоп, де стояла сильна українська залога під командуванням ніжинського полковника Григорія Гуляницького. Козаки хоробро оборонялись 70 днів. Виговський із своїм військом прийшов їм на допомогу і 8 липня 1659 р. в бою розбив московські сили [4, с. 121].

Проте скористатися плодами перемоги під Конотопом Іван Виговський не зміг. У здійсненні державних планів перешкодив йому запорозький кошовий Іван Сірко, який саме в той час почав на півдні війну з татарами. Проти Виговського виступила опозиція, яку за допомогою московських воєвод організував полковник Іван Безпалій. Невдоволеними політикою Виговського були козацькі полковники Богун, Золотаренко, Сомко та інші. Відчуваючи втрату підтримки, у вересні 1659 р. гетьман скликав Генеральну раду і склав перед нею булаву. Після цього Виговський виїхав до Польщі, дістав від польського уряду Київське воєводство, а в 1664 р. був страчений поляками за доносом полковника Тетері.

До теперішнього часу немає єдиної оцінки діяльності гетьмана Виговського. У радянській історії він показаний таким, що зрадив Москву, продався Польщі. Негативно оцінювали його літописці Величко і Самовидець, автор «Історії русів».

А ось як характеризує Виговського Михайло Грушевський: «Чоловік дуже досвідчений, розумний, бувалий, не кепський політик, при тім без сумніву – патріот український...». Подібної думки дотримуються історики Д. Дорошенко та Б. Крупницький. Дослідник доби Виговського В. Липинський доводить, що Іван Виговський, «незважаючи на зроблені ним політичні помилки, останеться все ж одним із найбільш освічених, найбільш патріотичних державних мужів України».

Очевидним залишається одне: Іван Виговський умів репрезентувати гетьманську гідність, щиро стояв на позиціях незалежності Української держави.

У 1659 р. сподіваючись, що авторитет роду Хмельницьких допоможе припинити внутрішні конфлікти на Україні, старшина обрала гетьманом Юрія Хмельницького. Проте надії були марні, бо молодий Хмельницький, якому ще не було тоді й 20 років, неспроможний був самостійно вести управління, і почалася боротьба за регентство. Головним радником Юрія був генеральний осавул Іван Ковалевський, близько стояли луцький полковник Петро Дорошенко та кошовий отаман Іван Сірко.

Юрій Хмельницький разом із старшиною не бачив іншого ви ходу, як передусім владнати відносини з Московією. Вони відстоювали основи договору 1654 р., проте бажали провести його ревізію і ввести нові пункти, які забезпечували б українську державність; домагались непорушності території, свободи дипломатичних зв'язків з іншими державами, ждали, щоб московські воєводи не втручались у внутрішні справи Української держави, тощо. Все це було сформульовано у так званих Жердевських статтях [5, с. 195].

Юрій Хмельницький передав Жердевські статті через посольство на чолі з П. Дорошенком князеві Трубецькому, але Трубецької їх не прийняв, а зажадав переговорів із самим гетьманом. Після довгих вагань Юрій Хмельницький погодився на це і приїхав із старшиною до Переяслава. Це рішення згодом мало катастрофічні наслідки.

27 жовтня 1659 р. молодий Ю. Хмельницький, стероризований Трубецьким, прийняв у Переяславі замість Жердевських статей нібито статті Богдана Хмельницького. Насправді статті 1654 р. були у Москві доповнені і перероблені, причому в них проведено принцип повного підкорення України Москві. Дослідники Московсько-Переяславської угоди прямо говорять, що текст статей, затверджених на Переяславській раді 1659 р., кардинально різниться від тексту статей 1654 р. і є грубою підрубкою. Михайло Грушевський в «Історії України-Руси» писав, що замість автентичних статей у Москві підсунули українській стороні довільну переробку – фальсифікат.

Трагедія дальшої історії України полягала в тому, що цей сфальсифікований документ 1659 р. став єдиним офіційним текстом так званих «Статей Богдана Хмельницького» і на ньому згодом ставили свій підпис усі гетьмани. Він був надрукований у «Полном Собрании Законов Росийської Империи».

Згідно з цим фальсифікатом усі гетьмани повинні були їхати на поклін цареві, не мали права на дипломатичні зносини, без згоди царя призначати й звільняти полковників, виступати в походи, а повинні йти з військом, куди накаже цар. Раді не можна усувати гетьмана без дозволу царя. Київський митрополит повинен був визнати владу Московського

патріарха [6, с. 40]. Боляче, що все це ствердив своїм підписом Юрій Хмельницький.

Разом з тим московський уряд не рахувався з молодим Хмельницьким. Воеводи втручалися в управління, роздавали на свій розсуд землі, московські залоги грабували населення. Гетьманська влада стала номінальною. Зростало невдоволення українського народу.

Щоб остаточно вирішити довголітню боротьбу за українські землі, московський уряд перериває перемир'я з Польщею і розпочинає війну. 20-тисячна армія під проводом Василя Шереметєва вирушила на Волинь. По дорозі до них мав приєднатися з 30-тисячним військом Юрій Хмельницький. Шереметєв дійшов до містечка Любара і тут зустрілися з великими силами противника. Після кількоденних боїв московське військо відступило під містечко Чудново, витримуючи сильні атаки. Під Чудновом, на Волині, в 1660 р. поляки розбили московські війська, примусили Шереметєва капітулювати, а Ю. Хмельницький із старшиною погодився на мир з Польщею. За новим договором, який у головних рисах повторював Гадяцьку угоду, Україна дістала автономію на чолі з гетьманом. Проте лівобережні полки під командуванням Якіма Сомка виступили проти зв'язків з Польщею, а відтак і проти Юрія Хмельницького. Неспроможний опанувати ситуацію і покласти край внутрішнім конфліктам, молодий гетьман на початку 1663 р. зрікся влади і постригся у ченці [7, с. 337]. В Україні почався період спустошливої громадянської війни.

Юрій Хмельницький не зміг згуртувати біля себе Запорозьке військо і всю українську громадськість. Розбилися надії старшини, а для України його гетьманування завершилось катастрофою. Україну було поділено вздовж Дніпра на дві сфери впливу: польську – на Правобережній Україні та московську – на Лівобережній. На півдні відчувалася турецька присутність. Чигиринський центр, який нагромадив великий досвід державної політики, зберіг свій вплив тільки на Правобережжі, і то в основному серед старшини. Натомість на Лівобережжі велась інша політика. Правобережжя обирало одного гетьмана, Лівобережжя — іншого. Всі гетьмани потрапляли під той чи інший зовнішній вплив. Усе це призвело до тяжкої кризи української державності.

Гетьманська влада послаблювалася безперервними внутрішніми сутичками, соціальним напруженням між козацькими низами і старшиною. Та й серед козацької старшини точилася внутрішня боротьба, інтриги, мотивовані вузькими особистими цілями. Запорозьке військо розбилося на два табори, які йшли протилежними шляхами і вели боротьбу між собою. Боролися пропольські і промосковські угруповання, зростала анархія, руйнувались українські землі нападниками-чужинцями. Україна опинилась у страхітлі громадянської війни. Народ назвав цей час Руїною (1663 – 1687 рр.).

Після Юрія Хмельницького гетьманом Правобережної України став Павло Тетеря (1663 – 1665 рр.). Він був прихильником Польщі і в запобігливості до поляків пішов так далеко, що Україну звав польською провінцією. У 1664 р. спільно з поляками вдерся на Лівобережну Україну і робив спроби підняти козаків у похід на Москву. Але наступ зазнав поразки, і Тетеря повернувся на Правобережжя. Тут відбувалися численні антипольські повстання, і на їх придушення він спрямував свої сили, заручившись підтримкою польського війська, очолюваного Стефаном Чарнецьким. Репресії проти повстанців викликали незадоволення української громади. Один із повстанських ватажків Дрозденко розбив під Брацлавом військо Тетері, ледь не захопивши його самого. Відчуваючи загальну ненависть до себе і зневірившись у своїй політиці, у 1664 р. Тетеря зрікся гетьманування і втік до Польщі.

Тим часом тривала також боротьба на Лівобережжі. Спершу наказним гетьманом тут став Яким Сомко. Він був представником заможньої старшини, і проти нього виступили рядові козаки. Суперником Сомка був ніжинський полковник Василь Золотаренко. У червні 1663 р. під Ніжином зібралася «Чорна Рада», в якій взяли участь низове козацтво, селяни і міщани. Чернь рішуче виступила проти старшини, покарала смертю Сомка і Золотаренка, а булаву віддала запорозькому кошовому Івану Брюховецькому (1663 – 1668 рр.).

Це був яскравий представник доби Руїни. Брюховецький проводив промосковську політику. Він став першим українським гетьманом, що віддав Україну під безпосередню владу царя, отримавши за це боярство, численні помістя та за дружину – доньку князя Долгорукого. У 1665 р. Брюховецький підписав Московські угоди, які передбачали російський контроль у політичній, військовій та податковій діяльності України. Це було сильним ударом по українській державності. Всі права, за які так завзято боролися попередні гетьмани, він легковажно запропастив.

На Україні почало розгортатися загальне невдоволення політикою Брюховецького і московськими порядками. Чашу терпіння українського громадянства перепоновили події, пов'язані з Андрусівським договором, укладеним Москвою і Польщею 13 січня 1667 р. без участі українських представників. На Правобережжі відновлювалася влада Польщі. Лівобережжя, а також на два роки Київ з околицями залишалися під владою Москви, Січ – під протекторатом обох держав [6, с. 42].

У відповідь на сваволю московського уряду та промосковську політику гетьмана Брюховецького на Україні вибухнуло повстання. У червні 1668 р. гетьман був убитий розгніваним натовпом.

З 1665 р. на Правобережжі гетьманував Петро Дорошенко. Основу своєї політики він вбачав у об'єднанні всіх українських земель від Перемишля, Вісли і Німану на заході до Путивля на сході, в єдності і злагоді всього народу. Після підписання Андрусівського миру П.Дорошенко виступив проти Польщі та Москви і вирішив об'єднати всю Україну під верховною гетьманською владою. Восени 1667 р. польський

король змушений був визнати суверенітет Гетьманату на Правобережній Україні. Було встановлено кордон козацької держави по р. Горинь.

Згодом П. Дорошенко здійснив успішний похід на Лівобережну Україну і після вбивства І. Брюховецького у 1668 р. був проголошений гетьманом усієї України. Однак влада його по обидва боки Дніпра була недовгою, лише до 1669 р.

Тяжкого удару Дорошенкові завдали запорожці, які під час його відсутності проголосили гетьманом Правобережної України Петра Суховія, а невдовзі поляки поставили тут свого ставленика Михайла Ханенка. Залишивши на Лівобережній Україні тимчасовим (наказним) гетьманом Дем'яна Многогрішного (1668 – 1672 рр.). Петро Дорошенко повертається на Правобережжя й розпочинає вперту боротьбу з М. Ханенком, а відтак із поляками. На допомогу гетьману Дорошенку прийшла Туреччина, яка в 1672 р. оголосила війну Польщі [8, с. 183]. Военні дії завершилися укладенням Бучацького договору, за яким Польща зреклася прав на Поділля і козацьку Україну. До речі, польські історики вважають цю угоду найганебнішою в історії Польщі. Поділля і частина Галичини з Чортковом стали турецькою провінцією. Дорошенко дістав зруйновані Брацлавщину та Київщину. Турки проводили грабіжницьку і руйнівну політику на українській землі, обкладали народ непосильними податками, забирали людей у полон. Правобережна Україна оберталася в згарища й руїни. Населення сотнями й тисячами втікало на Запорожжя, Слобожанщину, Лівобережну Україну. Винуватцем цього лиха народ вважав Петра Дорошенка. Гетьман втрачав довір'я українського народу, його покидали давні прихильники, простір його влади меншав, врешті йому залишився тільки Чигирин. Та й сам П. Дорошенко розчарувався у своїй політиці. 19 вересня 1676 р. він зрікся булави на користь лівобережного гетьмана Івана Самойловича (1672 – 1687 рр.). Московський цар зажадав приїзду П. Дорошенка до Москви, де його було призначено воєводою до В'ятки. На чужині він прожив до смерті у 1698 р. Так трагічно склалося життя останнього чигиринського гетьмана, який за всяку ціну прагнув вибороти незалежність України.

Після П. Дорошенка політична ситуація на Правобережжі залишалася досить складною. Туреччина не допустила об'єднання України під владою Івана Самойловича і поставила гетьманом Юрія Хмельницького. Це було його третє гетьманування (1677 – 1681 рр.).

Свою столицю Юрій Хмельницький переніс у Немирів, на Поділля. Він не спромігся створити міцну владу. Здійснюючи деспотичне управління, страчував навіть близьких прихильників і радників, накладав важкі податки на населення. Нарешті турки покарали його самого, стратили в Кам'янці-Подільському.

З того часу Правобережна Україна втратила рештки своєї політичної й економічної самостійності. Сусідні держави поділили її між собою. Остаточний поділ України був затверджений «вічним миром»

(1686 р.) між Польщею і Москвою. Були підтверджені права Московської держави на Лівобережну Україну, Київ і Запорозжя. Північна Київщина, Волинь і Галичина залишалися під владою шляхетської Польщі. Туреччина утримувала Поділля, яке згодом захопила Польща (1699 р.). Землі між Дніпром та Бугом (Південна Київщина, Брацлавщина) залишалися нейтральними. Ті землі, де стояла гетьманська столиця Чигирин, де був творчий центр Української держави, стали пустелею.

Після занепаду Правобережжя центр політичного життя переноситься на Лівобережну Україну, за якою закріпилася назва Гетьманщина. З 1669 р. Гетьманщина була під московським протекторатом. Гетьмани Д. Многогрішний та І. Самойлович визнавали московську владу, однак робили спроби захистити автономію України. Вони намагалися анархії і безвладдю, що панували в роки Руїни, протиставити сильну гетьманську владу. Д. Многогрішний постійно домагався обмеження військової присутності Москви в українських місцевостях. Гетьман І. Самойлович робив спробу поширити свою владу на Правобережну Україну. За його гетьманування утвердились державні форми Гетьманщини, що існували впродовж ста років. Однак обидва гетьмани були обмежені у своїх правах. Автономія Гетьманщини значно звужувалась договорами з московським царем. Глухівські (1669 р.), Конотопські (1672 р.), Переяславські (1674 р.) статті були продовженням підписаного Юрієм Хмельницьким договору у Переяславі 1659 р. Статті свідчили про значне обмеженні прав автономії України у внутрішній політиці, відсутності зовнішньої політики Гетьманщини, а також про широке втручання царського уряду в усі сфери діяльності гетьманського уряду. Трагічно завершилось і життя обох гетьманів. За наказом царя обидва гетьмани були заарештовані, засуджені й доживали віку в Сибіру.

Підводячи підсумок політичному становищу Гетьманщини з кінця 50-х до кінця 80-тих рр. XVII ст. слід зазначити, що ці роки для молоді української держави були періодом болісного становлення ідеї державності в середині країни і завзятої боротьби за незалежність. У цій боротьбі Україна зазнала значних людських втрат, частково навіть поступилася здобутками революції Хмельницького. Козацька старшина прагнула посісти місце польської шляхти, що призвело до загострення соціальних антагонізмів, чим вміло скористалися вороги молоді держави. Закріпити досягнуті в окремі моменти дипломатичні та військові успіхи завадили брак політичної зрілості мас і державної свідомості старшини. Проте боротьба за незалежність залишила в народі глибокий слід, а ідею єдності всієї України і прагнення до самостійної держави перейняли наступні покоління. Розглянутий період є одним із найскладніших в українській політичній історії, і саме тому потребує ретельного дослідження і переосмислення.

Література

1. **Дорошенко Д.І.** Нарис історії України / Д.І. Дорошенко. – Львів : Світ, 1991. – 576 с.
2. **Шевчук В.** Козацька держава / В. Шевчук. – К. : Абрис, 1995. – 392 с.
3. **Грушевський М.С.** Історія України-Руси: В 11 т.; 12 кн. Т.10. Роки 1657 – 1658 / М.С. Грушевський. – К. : Наук. думка, 1998. – 402 с.
4. **Реєнт О.П., Коляда І.А.** Усі гетьмани України / О.П. Реєнт. – Харків : Фоліо, 2008. – 415 с.
5. **Крип'якевич І.П.** Історія України / І.П. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
6. **Полонська-Василенко Н.** Історія України: У 2 т. Т.2 / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – 608 с.
7. **Грушевський М.С.** Ілюстрована історія України / М.С. Грушевський. – К. : Наук. думка. 1990. – 524 с.
8. **Кашенко А.** Оповідання про славне військо Запорозьке низове / А. Кашенко. – Дніпропетровськ, 1991. – 494 с.
9. **Бойко О.Д.** Історія України / О.Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2008. – 688 с.

Бернацкий Н.П. Политическое положение украинских земель в 50-е – 80-е годы XVII ст.

В статье рассматривается политическое положение Гетьманщини во второй половине XVII ст. Анализируется политика Московии по отношению к Украине и политический кризис, который проходил в украинских землях в исследуемый период. Автор освещает основные направления политики украинских гетманов Ю. Хмельницкого, И. Выговского, П. Тетери, П. Дорошенка, И. Брюховецкого, Д. Многогрешного, И. Самойловича и постепенную ликвидацию украинской политической и экономической самостоятельности.

Ключевые слова: Гетьманщина, политика, Московия.

Bernadtckiy N.P. The political situation of Ukrainian lands in 50 – 80-s of XVII-th century.

The political situation in the Getman's territories in the middle of XVII-th century is investigated in the article. The policy of Moscovia towards Ukrainian lands and causes of the political crisis in the Cossack's region in searching time are analyzed. The author shows the main directions of Ukrainian hetman's policy (Y. Hmelnitsky, I. Vugovskiy, P. Tetery, P. Doroshenko, I. Bruhovetsky, I. Samoilovitch) and elimination of Ukraine political and economical independence.

Key words: Getman's territories, policy, Moscovia.

Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 18 (253), 2012

Наукове видання

ВІСНИК

Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Серія «Історія України. Історіографія,
джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни»)

Відповідальні за випуск:

д-р і. н., проф. Михальський І. С.,
к. і. н., доц. Вовк С. О.,
к. і. н. Радченко Н. М.

Здано до склад. 22.05.2012 р. Підп. до друку 22.06.2012 р.
Формат 60×84 1/8. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 26,97. Наклад 150 прим. Зам. № 98.

Видавець

Видавництво Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Тел. / факс: (0642) 58-03-20

e-mail: alma-mater@list.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3459 від 09.04.2009 р.

Виготовлювач

ФЛП Пальчак А.В. м. Луганськ, вул. Коцюбинського, 2, 2.

т./ф 0642 55-19-83, т. 71-86-19